

KONDOR-KIÁLLÍTÁS SZABADKÁN

I.

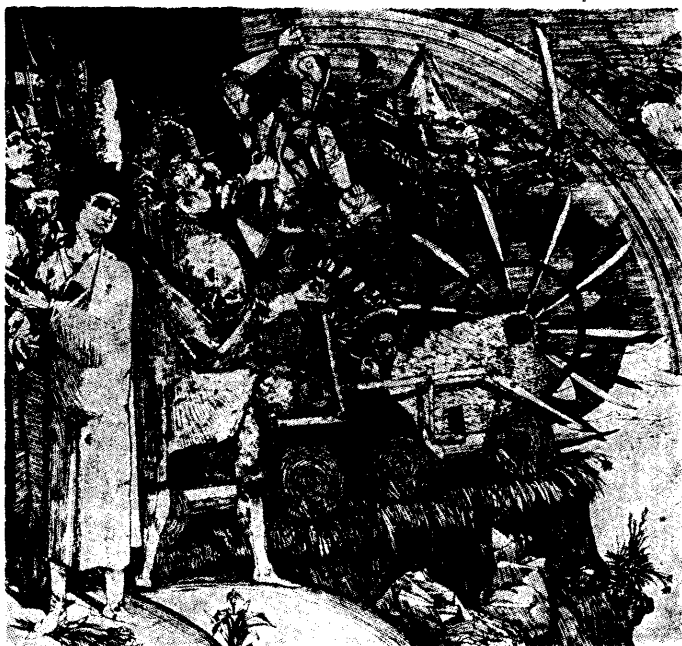
TISZTELT MEGNYITÓ KÖZÖNSÉG!*

Úgy hiszem, Kondor Béla művei jól érzik magukat itt, Szabadkán, s különösen e házban, a vajdasági szecesszió e kis gyöngyszemében. Jól érzik magukat, mert alkotójuk is jól érezte magát itt és Jugoszlávia más részein. Két évtizede már — amikor Kondor neve még nem volt világszerte ismert —, Szabadkán, a Városi Múzeumban állították ki rézkarcait, az ötvenes-hatvanas évtized e lidérces látomásait, a Rembrandt-hoz méltó technikai tökély és a goyai látomásos erő, a tragikus irónia, ítéletmondás és megértő bölcsesség remekeit.

Tudjuk néhányan, barátai, hogy mit jelentett neki Jugoszlávia, a dalmát tengerpart. Egyszer elmondta nekem, ha választhatna, az Adriai-tenger partján szeretne egy kis kunyhót, ott valahol Dubrovnik körül, ahol oly tiszta még a tenger, hogy a hullámok csendesedésekor látszik a tengerfenék. Szerette Jugoszláviát, mint ahogy abban az időben mindnyájunk szemében valahogy Jugoszlávia az emberi lét, a szocializmus valamiféle menedéke és lehetősége volt, az emberhez méltó társas lét, tiszta emberi viszonyok lehetősége, ahol még érvényesek az emberi értékek, varázssosan gazdag és még részben érintetlen a természet, ahol a hegyek lábánál ott mindnyájunk álma, a tenger, és remekművű freskókat rejtene a hegyek közé bújt ősi kolostorok.

Mert Kondor mindenütt az embert, az emberi értékeket és a lét tisztaságát kereste. Ezt kutatta mindenekelőtt önmagában. Tudjuk, hogy korunkban ez mily bonyolult vállalkozás, hiszen mennyi álság álcázza valós önmagunkat magunk és mások előtt. Kondor emberfestő volt, makacsul vállalta e tisztet a konstruktivizmus, a nonfigurácia diadalakor is, vállalta, hogy konzervatívnak bélyegezzék, ám számára a művész feladata az ősi kategorikus imperatívusz, az „ismerd meg önmagadat” követelményének teljesítése volt, hiszen ki vállalkozna erre más, mint a művész, ez az istentől megvert fajta, akinek feladata, hogy

* Elhangzott a szabadkai Kondor-kiállítás megnyitóján 1985. május 19-én.

Készülődés a forradalomra

segítse az „alétheia” tevékenységét, azaz a valóság, az igazság önfeltárulkozását, azt a folyamatot, amikor a valóság kilép el nem rejtettségének meztelenségébe. És hol kezdje ezt, ha nem a számára legkézzelfoghatóbb valóságnál, önnönmagánál? „Ismerd meg önmagadat” — ez mindenfajta megismerés záloga, előfeltétele, s ez nem nárcizmus, nem gőgös önmagába zárkózás, hanem mindenfajta emberi érintkezés és megismerés záloga. Mert az ember önmagában a világmindenség analogonja, természet, élő organizmus, hegyei, óceánjai, termőföldjei vannak, természeti képződmény tehát, anyag, ugyanakkor az anyagot meghaladó szellemi egzisztencia is. És hogyan is mondotta Giovanni Pico della Mirandola reneszánsz bölcselő az ember méltóságáról? Az Isten, megteremtve az embert, a világ közepébe helyezve így szól hozzá: „Sem biztos helyet, sem sajátos arcot, sem pedig semmiféle, csak téged illető szerepkört nem adtunk neked, Ádám, hogy amely helyet, amely szerepkört óhajtasz, azt birtokold kívánságodnak megfelelően. A többi teremtmény a maga meghatározott természete folytán az általunk előírt törvények közé kényszerül, örökre meghatározva. Téged nem fékez semmi kényszer, téged szabad akaratra bízlak, az fogja természetedet megformálni. A min-

denség közébe helyeztelek, nézz körül, hogy mi a legkedvedre szerint valóbb a világban. Nem alkottunk sem éginek, sem földinek, sem halandónak, sem halhatatlannak, hogy önmagadat, amilyennek csak akarod, döntésed és rangod értelmében magad alakítsd ki, s mint a fazekas, abba a formába gyúrd át, amelyik inkább tetszik. Lelked végzéséből lesüllyedhetsz az alacsony, állati világba, és újjászülethetsz a felsőbb, az Isten világába.”

Kondor az embernek ezt az egzisztenciális lehetőségét élte át — saját magában, megküzdve az emberbelső poláris ellentéteivel, az anyagi és ördögi lét ambivalenciájával. E küzdelmét vetítette festményekbe, rézkarcokba, monotypiákba, a mesteri műgonddal megmunkált művekbe, hogy meneküljön belső ördögei elől, hogy jelet hagyjon, igazolja itt jártát a földön, ítéletet mondjon önmaga és testvérei, a hasonlóan belső ördögeivel küzdő emberek fölött, és magát elítélve mentsen fel másokat. Mert mi más volt, mint önmagán mondott ítélet a szüntelen teremteni akarás, az alkotásért megívott, életet tépő küzdelem, amely oly fiatalon felőrölte, hogy eljusson az önmaguk égetésén át teremtő alkotók táborába.

Tisztelt Megnyitó Közönség! Ne haragudjanak, hogy Kondor példáján keresztül az ember egzisztenciális lehetőségeiről, felelősségéről, bukasáról és felemelkedéséről beszéltem, és nem méltattam Kondor művészi értékeit, pedig tudjuk, az itt látható művei is bizonyítják, hogy nagy művész volt, a legnagyobbak közül való, akinek művészete híd a tradícióvállalás és az újítás között. Kondor még élővé tudta varázsolni az ősi szimbólumokat, az európai festészet nagy formatoposzait, pátoszformáit, egyszerre volt expresszív, szürrealis és racionálisan konstruktív. Művészetében ott a szimbolizmus transzcendentális ihletése, az expresszionizmus ironikus dühe és a szürrealizmus capricciója és mélylélektani búvárkodása. Beszélni kellene arról, hogy figuratív művész volt, aki védte még a régi értékeket, komponált — ugyanakkor merészen vegyítette műveiben a különféle idősíkokat, a szubjektív és a történelmi időt, a megélt és a képzeleti valóságot. Egyszóval, sorolhatnám a művész érdekeit, aki joggal nyerte el a Tokiói Grafikai Biennálé egyik nagydíját, akit Max Ernesttel együtt hívtak meg a Luganói Biennáléra, ahol a kritika „autentikus tragikus zsenit” ismert meg benne, és akinek rézkarcaira Albert Camus is felfigyelt. Kellene erről beszélni, hiszen a korzakos jelentőségű művészek közé tartozott, mégis, úgy érzem, mindez számára mellékes volt, a művészet csak médium, kifejezési lehetőség, mert mindennek mélyén a modern ember egzisztenciális problémái húzódtak meg. E problémákkal vívta Jákobként harcát, leküzdve őket és leküzdve általuk, de méltón viselve mind győzelmeit, mind bukásait. Nézzék e küzdelmek ránk testált emlékeit, és szeressék őket. A kiállítást megnyitom.

II.

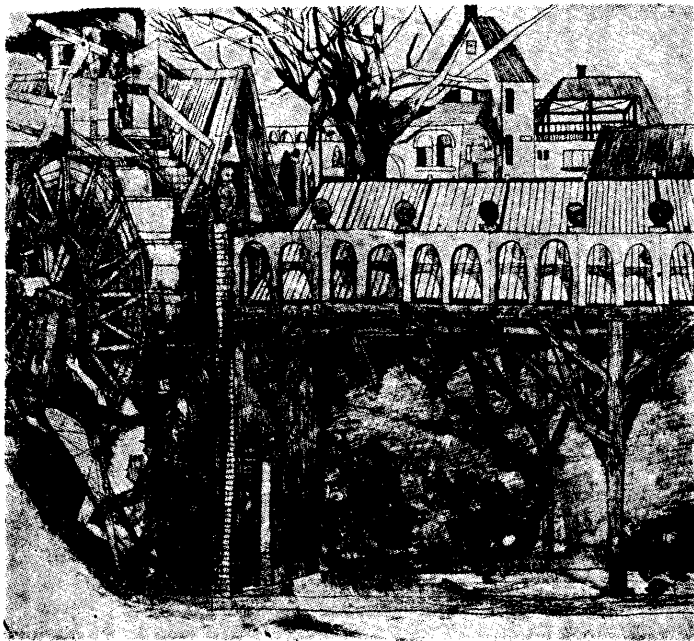
Kondor Béla* az ötvenes évek közepén jelentkezett a magyar képzőművészetben, s még főiskolai tanulmányait be sem fejezve, már jelentőset alkotott. Főiskolai diplomamunkája, a Dózsa-féle parasztforradalmat idéző rézkarcsorozata konstruktív és expresszív erejével új ösvényt nyitott a magyar grafikában. Már ekkor látszott művészetének nagy ereje, szintetizáló képessége: a grafika nagy tradíciójához, Dürerhez, Rembrandt-hoz nyúlt vissza, tőlük tanulta a mesterség kézműves tiszteletét, a vonallal mindent elmondani tudást; ugyanakkor a ma emberének problémái fogalmazódtak meg műveiben, formanyelve egyszerre volt hagyományörző és modern.

Grafikusként tört be a képzőművészeti életbe, jelentkezése után már nemsokára Kondor-iskoláról is beszéltek. Jellegzetes vonalhálózata, a finoman remegtetett, olyannyira érzékeny kondori vonal, a világos és sötét foltok váratlan ütköztetése, a rézkarctechnika bravúros kezelése csakhamar nemzetközi figyelmet keltett. Kondort kezdték is grafikusként elfogadni, pedig már indulásakor is festett, és a hatvanas évektől önálló festői stílust teremtett. Festészete is az evidencia erejével bizonyította: lehetséges a „nagy múlt”, a hagyomány vállalása úgy is, hogy az ne jelentsen visszatérést a túlélt sablonokhoz, és lehet valaki úgy is modern, hogy ne váljék a közkeletű modern stílusirányzatok követőjévé. Kondorral valami olyan jelentkezett a magyar képzőművészetben, aminek nagyon kevés előzménye volt, és amit a filozofikus, gondolati líra párhuzamaként „gondolati festészetnek” nevezhetnénk. Kondor művészetében az emberi lét és korunk egzisztenciális-etikai problémái fogalmazódtak meg, mégpedig sohasem elvontan, hanem az érzéki-konkrét alakítás szférájában.

Oto Bihalji-Merin a XX. század nagy mesterei közül Henry Moore-t és Picassót minősítette olyan művészeknek, akik totális művészetet akarnak teremteni, céljuk az univerzumalkotás, nem elégednek meg tehát parciális értékekkel. Ilyen művész volt Kondor Béla is.

A kondori univerzum kialakításának több összetevője volt. Egyrészt ki kellett alakítania azt a többértelmű, gyakran ellentétes jelentéseket is egybefogó szimbolikát, toposzokként visszatérő motívum- és témakört, a nagy emberi színjáték szereplőgárdáját, amelyek egyszerre építői és benépesítői voltak ennek az univerzumnak, másrészt meg kellett találnia az ezzel adekvát formavilágot. Jelképteremtő fantáziája páratlan volt. Elsősorban a nagy európai mitológiák — különösen a kereszténység — ikonográfiai kelléktárából merített, de mozgósította saját, sui generis mítoszteremtő erejét, és felidézett archetipikus képzeteket is. Mitológiája poláris ellentétekre épült — mint ember-angyal, ember-

* A kiállítás katalógusába és folyóiratunknak készült szöveg.

Blake illusztráció: Malom

szörny, angyal-démon, a repülés mint a szabadság és a transzcendentális szféra jele, s ugyanakkor mint agresszív mechanizmus —, e pólusokat azonban gyakran ironikusan keverte, egyazon figurációban villantotta fel. Vissza-visszatérő témakörei is, mint az „Apocalypsis cum figuris”, az angyal ellen felvonuló sötét erők, a forradalom-motívum, a minden idők háborúinak jelzései, az erasmusi „Balgaság dicsérete” visszájára fordított világával rokon erkölcsi parabolák — mind szükségszerű összetevői teljességigényű művészetének. Összefüggő mitológiai rendszert épített fel, de e rendszer érvényét szüntelenül meg is kérdőjelezte, mint ahogy grimaszba rándulón szüntelenül megkérdőjelezte saját ítéletet mondó attitűdjének erkölcsi jogosságát is. Szubjektív vízió, újráleledő mítoszselemek, tudatalattiból felszjelő élmények képi megfogalmazása, a nagy vizionárius költők, mint Dante és Blake mitológiai készletára: ezekből formálódott Kondor művészetének sajátos világa, ez az öntörvényű világ, amelynek birodalmi, saját történelme és törvényrendje van; angyalok, ördögök és angyallá válni akaró, de szüntelenül elbukó emberek népesítik be.

E bonyolult világot nem lehetett egy stílusirány korlátai közé szorítani. Az emberi dolgok ezerarcúak, mélységdimenziójuk változó, más

és más módszerrel kell megfogalmazni őket. Ezért kereste Kondor is művészi stílusában az emberi lélek több dimenziójának megfelelő többszólamúságot, a polifonikus szerkesztési elvet. Művészetét nem is lehet stílusirányokhoz kapcsolni, és nem lehet korszakokra bontani. Korai grafikái már magukban hordják a későbbi művek problematikáját, egy-egy tartalmi, formai kérdés új szempontoktól gazdagodva vissza-visszatér. Sokszor egyazon képen belül is váltja az idő- és térdimenziókat, az illuzionisztikus, reális tér keveredik a látomás önmaga teremtette térrel és időképleteivel. Képei koloritmegoldásában is úgyszólván végigskálázta a festészet minden lehetőségét a transzcendentális jelentésű aranyhártérről, a fémszínektől a dekoratív, emailos csillogású, mély fényű koloriton át a transzparens, lazúros megoldásokig, fittyet hányva gyakran a színek illeszkedése optikai és pszichikai törvényeit kutató doktrínáknak, összekavarva a színekörök, színháromszögek és színgömbök tudományos tapasztalatait — bizonyítván, hogy mennyire eltér a művészet logikája a természettudományos felismerésektől.

Képeiben tudatosan felhasználta — és elidegenítette — különféle művészi korok képszerkesztési módját, sajátos képnyelvi grammatikáját, így például ütköztette a trecento, az ikonok képkoncipiálását a sajátos XX. századi megoldásokkal. A tudatosan egyszerre felidézett és visszajára fordított mondattani elemekből olyan „vizuális textust” szervezett, amely alkalmas volt ugyancsak mély történelmi dimenzió sugallására, asszociációs láncolatok indítására, és hordozhatta egyéni mitológiáját. Nem elsősorban az önös stílus teremtésének, a saját képére alakításnak kényszere vezette, mikor felélesztette a művészettörténeti stílusok „pátoszformáit”, hanem az említett „sokvilágúság” polifon szerkesztési elve érvényre juttatása érdekében használta fel a művészetek története során kialakult ikonográfiai jelrendszereket, képi metaforákat, szimbólumokat és formai-kompozíciós toposzokat — esetleges ellentétes töltést, jelentést vagy új funkciót adva nekik.

Kondor életműve az európai művészet több évszázados szakaszának, különösen a romantikától induló és máig is ható kornak egyik utolsó és a legnagyobbakhoz mérhető teljesítménye. Kétségkívül korunkban, az avantgarde korában szokatlan az ilyen totalitásigényű életmű, hiszen a század második felében jobbadán csak a színház és a filmművészet vállalkozott még ilyenre. Közép- és Kelet-Európa valósága azonban, amelyben a XX. század egzisztenciális kérdései ugyancsak összetetten vetődtek fel, még lehetővé tette e vállalkozást. Jóllehet — mint mutatja néhány kiváló lengyel képzőművész munkássága — egyre inkább szűknek érezték a képzőművészet lehetőségeit. Kondor is tágította a határokat, hiszen festészetével egyenértékű verseket írt, és remekek fotogramjai is. Végeredményben azonban megmaradt a képzőművészet érzéki-konkrét szférájában.

Kortársa és részese volt az avantgarde-nak, bár nem tartotta magát

avantgarde művészek. Ugyanúgy átélte korunk rákfenéje, az elidegenedés, absztrakttá válás és eldologiasodás iszonyát, mint az avantgarde képviselői, ő azonban ezek ellen még teljességigényű életmű építésével védekezett, mint Thomas Mann *Doktor Faustus*ának hőse. Hogy ezzel egy nagy történelmi kor utolsó mohikánjai, egy művészi magatartásmodell eltűnő képviselői közé tartozott, vagy pedig átmentője értékeknek és emberi lehetőségeknek —, arról csak a jövő dönthet, és nem is csupán a képzőművészet fejlődése.

NÉMETH Lajos

KONDOR BÉLA (1931—1972)

Kondor Béla neve nem ismeretlen számunkra. Két évtizeddel ezelőtt (1964. IX. 24-től X. 3-ig) a szabadkai Városi Múzeumban láthatuk rézkarcait. Éppen akkor, amikor a Képzőművészeti Találkozó szervezésében sor került a művésztelepeken készült szobrok kiállítása mellett a legjelentősebb „találkozóra”, a *Jugoszláv grafikusok symposyonjára* (1964. IX. 24-én). A képzőművészek a Képzőművészeti Találkozó zárórendezvényére érkeztek, a grafikaiállítás vonzotta őket. Kondor tárlatára fel sem figyeltek. Művészeink eleve előítéletekkel közeledtek a magyarországi törekvésekhez, ezért többségük be sem nézett a kiállítóterembe, ahol Kondor munkásságát az 1958—1964 között készített 15 rézkarca reprezentálta. Akkoriban ugyanis a mi alkotóink kísérleteivel rokon törekvéseket Pesten nemigen találhatunk, mert az alkotás körülményei, légköre lényegesen különböztek egymástól. (Mégis voltak hasonló irányú próbálkozások, ezt többek között az is bizonyítja, hogy a szabadkai jugoszláv grafikaiállítást a budapesti Ernst Múzeumban érdeklődéssel fogadták.)

Kondor kiállításának hűvös fogadtatása ellenére is két műértő figyelmesen tanulmányozta az anyagot. Az egyik ismert grafikusunk Božidar Jakac, a másik tekintélyes irodalomtörténészünk France Stelé volt. Miután alaposan megvizsgálták a munkákat, mindketten részletesen kifejtették véleményüket a vendégkönyvben.¹ Kondort akkor még hírből sem ismerték, így csak a látottak alapján állapították meg, hogy „ki-válónal elsajátította a szakma mesterfogásait”, s nagy sikereket jósoltak neki. Sajnálták, hogy nem láthatták még több alkotását, azt, hogy „hogyan alkot ma, hiszen ilyen felkészültséggel már bizonyára messze túl-

¹ A vendégkönyvet a kiállított anyaggal együtt átadták Kondor Bélának, hagyatékában azonban mindaddig nem bukkantak a nyomára.